मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको एक अध्ययन

(नरहा गाँउपालिका वडा नं. -४ , जिल्ला -सिरहा)

शोधकर्ता

मनोज कुमार यादब

सिम्वोल नं.: ४३५०००८/२०७२

रजिष्टेशन नं.९-२-१३-५०४-९९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अर्न्तगत

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र बिषयको आंशिक

आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

समाजशास्त्र विभाग

श्री रामप्रताप रामप्रसाद तामाङ्ग जनता बहुमुखी क्याम्पस

गोलबजार,सिरहा

२०७५

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रामप्रताप रामप्रसाद तामाङ्ग जनता बहुमुखी क्याम्पस गोलबजार सिरहा, मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विभागद्वारा स्नातकोत्तर तह द्वितीय बर्षको समाजशास्त्र बिषयको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि **मनोज कुमार यादब**ले मेरो निर्देशन र प्रत्यक्ष सुपरीवेक्षणमा सिरहा जिल्ला नरहा गाउपालिका वडा नं. ४ का **"मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन"** एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । यो शोधपत्र सम्बन्धि वहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ठ रहेको छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि यस क्याम्पसको शोध मूल्याङकन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....

ईश्वर स्याङ्वा

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र विभाग

मिति :- २५ फरवरी २०१९

मुल्याङ्कन समितिको स्वीकृति

यस क्याम्पसकाृ मानविकी तथा समाजिक शास्त्र संकाय अर्न्तगत अध्ययनरत छात्र **मनोज कुमार यादव** द्वारा लिखित ''मुसहर जातीको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाको एक एक अध्ययन नरहा गाउँ पालिका वडा नं. ४, जिल्ला सिरहा'' शीर्षकको शोधपत्र समाजिक शास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

नाम :	पद :	हस्ताक्षर
१) श्री किशोर कुमार साह	क्याम्पस प्रमुख	....
२) श्री ईश्वर स्याङ्वा	शोध निर्देशक	....
३) डा. सुशिल कुमार यादव रा.रा.ब.क्याम्पस जनकपुर	बाह्य परिक्षक	....

मिति : २०७५।१२।........

प्रतिबद्धता पत्र

सिरहा जिल्ला नरहा गाउपालिका वडा नं. ४ का **"मुसहर जातिको सामाजिक, सास्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा आएका परिवर्तनको अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र मैले सम्बन्धित पक्षमा तयार पारेको हुँ । यसमा भएको तथ्य सबै प्रमाणित हुन् । यसमा उल्लेखित तथ्यहरु कहि कतै अन्य शैक्षिक उपाधिका लागि पेश गरिएको छैन् ।

....

मनोज कुमार यादब

समाजशास्त्र विभाग

कृतज्ञता ज्ञापन

"सिरहा जिल्ला नरहा गाउ पालिका वडा नं. ४ का मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन " एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शोधपत्र समाजशास्त्र बिषयमा स्नात्तकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि तयार गरिएको हो । मानिस सामाजिक प्राणी भएको कारणले गर्दा एक्लै रहन सक्दैंन । मानवले गर्ने हरेक कार्यैमा अन्य व्यक्तिहरुको सहयोगको आवश्यकता पर्दछ । यो शोधकार्य पूरा गर्नको लागि धेरै व्यक्तिको सहयोग लिएको छु । यो शोधपत्र तयार गर्दा अरुप्रति पु-याएका असजिलो परिस्थिति भए त्यसको क्षमा याचना गर्न चाहन्छु । मेरो उत्सुकतालाई हौसला तथा प्रोत्साहन दिई आवश्यक, सर-सल्लाह तथा सुझाब दिनु हुने गुरुजन तथा शुभ चिन्तक मित्रहरुप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार पार्ने शिलशिलामा व्यस्तताको बावजुद पनि यो शोध अनुसंधानको लागि आफ्नो अमूल्य समय, सल्लाह र सुझाब दिई प्रेरणाका साथ सुपरिवेक्षण गरी बारम्बार सल्लाह, सुझाब र सहयोग गर्नु हुने यस रा.रा.ता.ज.ब. क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री किशोर कुमार साह र शोध निर्देशक श्री ईश्वर स्याङ्वा प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी उच्च शिक्षा प्राप्तिको लागि प्रदान गरी सधैं अध्ययनको लागि प्रेरणा र प्रोत्साहन दिदैं यहाँ सम्म ल्याई पु-याउनु हुने ममतामयी आमा, बाबा र परिवारकाअन्य सदस्यहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । आवश्यक शोधपत्र पुस्तक, पत्र पत्रिकाहरु उपलब्ध गराई अध्ययन र सामग्री संकलनमा सुविधा मिलाई दिने क्याम्पस पुस्तकालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । अध्ययनको शिलशिलामा अध्ययन क्षेत्रमा गई सहयोग गर्नु हुने प्रमोद कुमार यादब, नागेन्द्र कुमार यादब, सहयोग गर्नु हुने परिचित तथा अपरिचित साथीहरुको ऋणी रहेको छु ।

मनोज कुमार यादब

शोधसार

प्रस्तुत शोधसारको उदेश्य सिरहा जिल्ला, नरहा गाउपालिका वडा नं. ४ का मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको स्थिति पत्ता लगाउनु र मुसहर जातिको सामाजिक सांस्कृतिक पक्षको ब्याख्या गर्नु साथै उनीहरुको सामाजिक,साँस्कृतिक तथा आर्थिक स्थिति पुरुषको तुलनामा पछि पर्नुको के कति कारणहरु छन् ती कारणहरुलाई खोत्लनु रहेको छ ।सामाजिक जन जीवन र शिक्षाको विस्तार बीचको अन्तर सम्बन्ध र यी दुई बीचको अन्तर बिरोधलाई केलाउने प्रयास गरिएको छ । जस अर्न्तगत निम्न लिखित कुराहरु खोज्ने प्रयास गरेको छु ।

सिरहा जिल्ला, नरहा गाउपालिका वडा नं. ४ का मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्था पहिचान गर्नु हो । त्यस वडाको सामाजिक,साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाका परिचय र शिक्षा आर्जनमा प्रभाव पार्ने पक्षहरु जस्तै सामाजिक पक्ष साँस्कृतिक पक्ष तथा आर्थिक पक्ष हुन् ।

यो अध्ययन मुसहर वर्गको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक स्थिति र त्यसले पारेको असरहरुको अध्ययन हो ।यसका लागि अन्वेषनात्मक र विश्लेषनात्मक ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा मुसहरहरुको समाज के कस्ता कारणले शिक्षामा पछि परेका हुन्, खासगरी आजको परिवर्तित संसारमा पनि मुसहर जातिका पुरुषहरु पछि पर्नुका कारणहरु विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितिय दुबै श्रोतको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक श्रोत अर्न्तगत अध्ययन क्षेत्रमा गएर सुचना दातासंग प्रश्नावली, मुसहरी टोलका प्रमुख व्यक्तिहरुसंगको अबलोकन अर्न्तवार्ता तालिकाको माध्यमबाट संकलन गरिएको छ भने दोस्रो तहको तथ्याङ्कको रुपमा केन्द्रित तथ्याङ्क विभाग , गाउ पालिकाको कार्यालयबाट प्राप्त अभिलेख, पत्रपत्रिका, लेख, रचना, र विभिन्न प्रतिवेदनलाई लिईएको छ यसको साथ साथै गुणात्मक सुचनालाई प्राथमिकता दिदैं संख्यात्मक विवरणलाई सहयोगी सुचनाको रुपमा संकलन गरिएको छ । यो अध्ययन सिरहा जिल्ला नरहा गाउपालिका वडा नं. ४ का मुसहर जातिको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन र वर्त्तमान अवस्थाको सामाजिक साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा केन्द्रित रहको छ ।

बिषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
प्रतिबद्धता पत्र	
सिफारिस-पत्र	
मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति	
कृतज्ञता ज्ञापन	
शोधसार	
बिषय सूची	
तालिका सूची	
अध्याय : एक परिचय	१-६
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उदेश्य	४
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको संगठन	५
अध्याय : दुई सम्बन्धित साहित्यको समीक्षा	७-१९
२.१ नेपाली समाज र संस्कृति	७
२.२ नेपाली समाजमा दलितहरुको आर्थिक अवस्था	११
२.३ आधुनिकीकरण र त्यसले ल्याएको सामाजिक,आर्थिक परिवर्तन	१२
२.४ लोकतान्त्रिक नेपालमा दलित उत्थान समबन्धि भएका प्रयासहरु	१४
२.५ मुसहर जातिको उत्पति र आगमन	१५

अध्याय : तीन अनुसन्धान विधि २०-२३

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनोट र यसको औचित्य २०

३.२ अनुसंधानको ढाँचा २०

३.३ तथ्याङ्कको श्रोत र प्रकृति २०

३.४ समग्र र नमूना छनोट प्रकृया २१

३.५ तथ्याङ्क संकलनका विधीहरु २२

३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रस्तुतिकरण २२

३.७ अध्ययनको सिमा २२

अध्याय :चार अध्ययन क्षेत्रको परिचय २४-२८

४.१ भौगोलिक स्थिति २४

४.२ प्राकृतिक श्रोत २४

४.३ जनसंख्या तथा बसोवास २५

४.४ आयका श्रोतहरु २५

४.५ शैक्षिक स्थिति २७

४.६ यातायात २८

४.७ अन्य सेवाहरु २८

अध्याय : पाँच सामाजिक, सास्कृतिक अवस्था २९-४४

५.१ सामाजिक अवस्था २९

५.२ साँस्कृति अवस्था ३७

५.३ मुसहर जातिले मनाउने चाडपर्व ४०

५.४ पूजाआजा ४२

५.५ मुसहर जातिको अन्य जातिसंगको समबन्ध ४४

अध्याय : छ आर्थिक अवस्था र यसमा आएको परीवर्तन ४५-५६

६.१ आर्थिक अवस्था ४५

६.२ आर्थिक पछौटेपनका कारण ५४

६.३ अध्ययन क्षेत्रका मुसहर जातिहरुको आर्थिक अवस्थामा आएकापरिवर्तन ५५

अध्याय : सात सारा्शं तथा निश्कर्ष ५६-६०

७.१ साराशं ५६-५७

७.२ निश्कर्ष ५८-६०

सन्दर्भ सूची ६१-६२

अनुसूची ६३-६६

१.अन्तरवार्ता